

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

POVL VON SPRECKESEN

Randers bys gamle gader og gadenavne

POVL VON SPRECKELSEN

Randers bys gamle gader og gadenavne

UDGIVET AF
RANDERS BYHISTORISKE ARKIV

RANDERS
J. M. ELMENHOFF & SØNS BOGTRYKKERI
1966

*„Fondet til fordel for almenvellet i Randers og omegn“
bringes en stor tak
for tilskud til denne bogs udgivelse.*

Omslagsbilledet er en detaille af Jes Jessens maleri fra 1796. — Sct. Morten virker lidt fladklemt, men til gengæld er Flintebjerg blevet en hel bjergformation. Vi lader det meget gestikulerende borgerpar i forgrunden byde os velkommen til gamle dages Randers.

Torvedag paa Raadhuspladsen i 1885. Efter Tegning af R. Christianus

Gadenettet i en gammel by er sejgt, gaderne har hævdet deres plads lige til vi i vor tid er begyndt at lave om og »bryde igennem«. Derfor kan de gamle gader i Randers fortælle så meget om byens fortid, de har formet Randers gennem hundreder af år.

At gaderne måtte have navne, er en selvfølgelig ting, men — som det vil ses af det følgende — har navnet på den samme gade skiftet hyppigt gennem tiderne. Denne skiften gadenavne er en fordel for lokalhistorien, idet den giver nye værdifulde oplysninger, der fortæller detaljer fra de skiftende tider.

Randers har både et særpræget gadenet og et væld af fortællende navne, — det er noget af det, jeg prøver at levendegøre med denne lille bog. Det er selvfølgelig i det allervæsentligste indenfor det gamle byområde, altså syd for den gamle befæstningslinie, grovt skitseret ved Østervold — Lille Voldgade — Store Voldgade, at gadernes forløb og gadernes navne har noget at berette, og det er derfor alene med dette område, jeg i det følgende beskæftiger mig.

De gamle gadenavne er vokset frem af sig selv, ingen offentlig myndig-

hed har blandet sig i den ting før gadeloven af 26. maj 1868 gav magistraterne i provinsen ret til at navngive gader. Men det viser sig, at efter 1797 ligger gadenavnene i det væsentlige fast.

1) Den lave halvø med nogenlunde faste jordbundsforhold, som fra Flintebakkens fod strakte sig ned til færgestedet over Gudenå, danner grundlaget for byens opståen. Her voksede det ældste gadenet naturligt frem efterhånden som byen blev til en by.

Det første gadenavn, vi støder på, er *Mykelgade*, det betyder Storegade (jfr. Mögel) og snart afløses det af dette navn. *Storegade* eller som det ofte også kaldes *Hærstrædet*, i 1464 Kongens Hærstræde, anvendes gennem hele middelalderen og endda længere frem om hovedåren syd-nord gennem byen og dækker altså de nuværende gader Middelgade (en senere forvanskning af Mykelgade), Storegade og Torvegade. Fra denne, Storegades sydende, altså nuværende Middelgades sydende førte en ubebygget vase ned til overfartsstedet, der lå noget vestligere end den senere Sønderbro.

Mod nord, på arealet nord og vest for nuværende Rådhusortv, lå det gamle Frue Kloster og »spærrede«. Indtil klosteret 1452 blev nedlagt, løb Hærstrædet derfor nord ud af byen gennem nuværende Skinderstræde og Snaregade med fortsættelse i nuværende Vinkelstræde og den nordgående Adelvej.

Det ældste navn på *Skinderstræde* er måske Rabansgyde (Raban var borgmester 1387), senere Poul Nielsensgyde (borgmester 1616) og senere igen Skiddenstræde.

Vinkelstræde hed tidligere Tyvegyde, muligvis allerede nævnt 1430 som Tyvegyde. Navnet fortæller måske om en vejføring videre ned til Galgebakken, der lå på den nu afgravede bakke, hvor Vilhelm Thomsens Plads ligger.

Navnet *Snaregade* er der ingen rigtig forklaring på. Snaregade i København havde navn efter en rådmand i gaden, men vi kender ingen hr. Snare i Randers. Måske har navnet hos os forbindelse med ordet snare = sno sig.

Efter 1450 forløb den nordlige del af Hærstrædet ad de nu kendte gader *Nørregade* og *Adelgade*, det sidste navn kendt fra »tidernes morgen« som Alvejen eller Adelvejen. Øst for Adelvejen lå Teglgården, og der tales om en vej op til denne, men mærkelig nok ikke om nogen vej op til den meget gamle Sct. Laurentii kirke, der lå i samme terræn. Denne lille kirke lå så

underlig ensom på Flintebjerget (hvor nu Tinghuset) udenfor den gamle bykerne.

Den ældste nordlige udfaldsvej, altså den før 1450, sank i tidernes løb fra et Hærstræde ned til at begynde i Skiddenstrædet og ende i Tyvegyden. Sic transit gloria mundi!

2) Byen, der groede op langs Storegade-Hærstrædet, voksede efterhånden ved affald og påfyld både mod øst og vest. Arealet mod øst er blevet tidligst byggemodent, her anlagdes allerede 1236 Gråbrødrekloster, og navnet *Brødregade*, der har navn efter gråbrødrene, er meget gammelt. Det samme gælder gadenavnene *Trangstræde* (1491 Traffuenstræde) og *Dytmærskén* (1670 Dithmerscken), det første har sikkert relation til floden Trave, det andet muligt til Ditmarsken og sammen med den noget senere nævnte *Peberslip* (minde om de tyske pebersvende) skulle disse tre gader da bære bud om handelsforbindelsen med Lübeck i årene omkring 13—1400. Peberslip, der gik fra Storegade til Brødregade langs den gamle Sct. Clemens kirkegård, dér, hvor nu Sparekassens bygning ligger, er forsvunden, Trangstræde forsvinder nu ved saneringen og af Dytmærskén bliver der blot en stump tilbage.

Arealet vest for Storegade-Hærstrædet kom senere med i bebyggelsen, men mod nord, op mod Rådhusstorvet lå dog allerede 1417 det borgerlige Helligåndshus (senere Helligåndsklostret), og den nuværende Sct. Mortens kirke byggedes ca. 1500, den ældre kirke af samme navn lå nærmere Torvegade.

Øst for Helligåndshuset løb *Helligåndsstrædet*. Og øst for den gamle latinskole, der lå syd for Helligåndshuset, *Skolegade*. Denne sidste har det med hyppigt at skifte navne: Møllestræde, Hestemøllestræde og Østre Kirkestræde. Efter den gamle latinskoles nedbrydning 1780 og skolens overflytning til Helligåndshuset overtog Helligåndsstræde navnet Skolestræde, — en smule indviklet! Den hestemølle, som har givet Møllestræde og Hestemøllestræde navn, er byens ældste hestemølle (angivet på Resens kort 1670). Den lå først i bagarealet til Torvegade nr. 14, senere i bagarealet til nr. 12, nuværende Løveapotek. Senere fik byen flere hestemøller.

1595 møder vi navnet Sct. Mortensgade for den nuværende *Kirkegade*. Denne var ved at blive til allerede ca. 1500 og snart hæftes endog benævnelsen Hærstræde på den. Således tales der 1522 om »begge Hærstræder«, altså den ovennævnte hovedlinie syd-nord gennem byen og nu det nye Hær-

stræde mod vest. Senere har Kirkegade en tid båret navnet Vestergade, den nuværende Vestergade var da ikke til.

Længst mod syd-vest træffer vi omkring 1480 de os iøvrigt ukendte smågyder Fiskergyden og Skallegyden, den første er måske en tidligere benævnelse for *Rosengården*. Ud for denne sidste lå en hyppigt nævnt større fiskeruse og sandsynligvis er navnet Rosengården egentlig Rusegården. Vi har en parallel hertil i *Provstegyde*, hvis navn skyldes en ud for den liggende laksegård »Provstegården« og måske kan i denne forbindelse nævnes, at det ret uforståelige navn »Kejsergården« i Vestergrave kan skyldes en ukendt laksegård af samme navn, — ud af fjorden lå en laksegård »Kongegården«, så hvorfor ikke!

Lidt senere finder man i samme kvarter Løjborggyde og Grønborggyde. *Løjborggyde*, det nuværende Apotekerstræde, menes at have navn efter »løgh«, en gammel nordisk benævnelse for vask, gyden har altså ført ned til vaskestedet. *Grønborggyde*, det nuværende Lille Kirkestræde, førte ned til Grønborgengen. Her ud for lå Grønborgholmen over hvilken det ældste Randers-bro-anlæg førte (indtil 1630).

Vestergrave er først blevet til som gade efter at den nye befæstning under Christian III er fuldendt ca. 1560. Det er ganske morsomt at konstatere, at der før den tid har været en gade imellem Kirkegade og den nuværende Vestergrave, parallel med disse. Denne »mellemgade«, der bar navnet Morten Sørensensgade, forsvandt efterhånden som Vestergrave tog form, men en fortsættelse spores endnu i »*Jordsmønet*«.

Ved den vestligste del af Vestergravekvarteret møder vi det sære gadenavn *Ramsherred*, nu Store Kirkestræde. Navnet kendes i en række danske byer. Man er enig om, at en sådan gade plejede at ligge i byernes udkant eller forstad og at den havde et dårligt ry, fordi skarnsfolk og skøger holdt til der. Men en forklaring på navnet er endnu ikke fundet. Her i Randers synes det som om navnet efter midten af 1600-tallet flyttede over øst for byen, hvorefter det gamle Ramsherred blev til Store Kirkestræde, der dog en overgang senere vekslede med Bleggaden (1787) og Amtstuegyden, begge let forklarlige, idet strædet kunne føre ned til Blegepladsen og idet amtstuen først i 1800-tallet havde til huse i hjørneejendommen mod Kirkegade.

Medens vi er ved Blegepladsen, stikker vi lige ud i engen for at få det gamle navn »*Kongslon*« med. Det er nævnt allerede 1507. Det er desværre

i tidernes løb blevet forvansket til Kongslund, endskønt der aldrig har været lund eller skov på dette engareal, og skønt det gamle ord »Lo« betyder lavt vand tæt ved land. Navnet er iøvrigt bevaret ved lokaliteter både i Randersdalen og ved Mariager fjord.

Byens nye befæstning omkring 1560 kaldte gadenavnene Vester- og Østergrave frem og var skyld i at *Houmeden* blev til. »Houmeid« betyder en forskansning foran et fæstningsværk, og en sådan udbygning har altså været anbragt her i den gamle vestvold, men blev overflødiggjort ved den nye befæstning. Men den gade, som nu blev til her, beholdt heldigvis det gamle morsomme navn. Endnu et gammelt fornøjeligt navn »*Skærigennem*« skyldes det nye befæstningsanlæg, der førte Nørreåens vand ind i de gamle bygrave ved den senere anlagte Hvide Mølle. Skærigennem var et vadested over møllegraven her.

3) Der er i det foregående nævnt enkelte eksempler på mindre gader, der bærer *navne efter en person*. I tiden 1560—1690 bliver dette særdeles almindeligt. Det er øjensynlig ejeren af en hjørneejendom ved gyden og en hovedgade, der for nemheds skyld for en tid får sit navn knyttet til gyden. Disse personnavne er nu alle forsvundet, de person-gadenavne, vi nu har (væsentlig udenfor det gamle byområde) er af byen blevet opkaldt efter kendte personer: Trapsgade, Gethersvej, Vilh. Thomsens Plads o. s. v. Det fører for vidt at gennemgå alle de personnavne, der tidligere har været knyttet til gyder, kun de, der virkelig fortæller os noget videre frem skal nævnes.

1610 træffer vi Bay Pedersens gyde. Bay Pedersen ejede hjørneejendommen, hvor nu posthuset ligger og gyden er altså den nuværende Klostergade (og måske dækker navnet også Snaregade). 1693 ejer stor-købmand Jens Anckersen denne hjørneejendom og gyden hedder nu Gyden ved Jens Anckersen. I 1741 kaldes gyden Tårnstræde, opkaldt efter Sct. Peders kirketårn, der stod på Rådhusstrædes nordside til 1795, da Sct. Morten fik sit tårn. Så ændredes navnet til Torvestræde, for endelig 1925 at falde til hvile i Klostergade.

1633 har det senere Kereveder navnet Maren Forups gyde og 1670 Kirsten Væfverkones gyde, — sagt hurtigt *kan* det sidste i folkemunde blive til Kirweder-gyden, for derefter af folkelunet at blive tolket som *Ker-um-wieder*, altså: vend om igen, for gyden ender blindt. Vi har navnet endnu, men gyden er der ikke meget tilbage af.

Tårngade hed 1619 Mads Andersens gyde, han ejede hjørnet mod Brødregade. Forinden vi når til Tårngade har gaden også heddet Tårngyde og Sct. Clemens stræde. Sct. Clemens kirkes tårn stod her til ca. 1725.

Helenestræde bar 1670 både navnet Jens Guldsmeds gyde og Helvedesgyde. Selvom der også senere boede guldsmede i gyden, stod det sidste sig i kapløbet, indtil det ca. 1800 fik det mere præsentable navn, det har nu. Ja, hvad gør man ikke for pænheden! Skidnestræde i København hedder nu Krystalgade og landsbynavnet Rumperup i Holbæk amt er ændret til Højsted, (det er pænt og det minder da om det gamle).

Rosengade, der formentlig har sit navn efter Vor Frue Klosters eller den nærliggende provstegårds rosenhave, har omkring 1670 båret navnet Jens Segalts gyde. Jens Segalt ejede matr. nr. 733 ved siden af Rådhusetret, en ejendom som slægten Segalt iøvrigt havde bevaret i over 100 år.

Som et kuriosum endelig *Provstegyden*, der i 1670 hedder Rasmus Skrivners eller Christen Niensens gyde. Her har altså formentlig begge hjørnegrundsejere, der vel sagtens begge måtte nævnes, fordi de var »lige fine«, for en kort tid givet navn til gyden.

Vi har nogle få eksempler fra langt senere tid. 1830 kaldes Lille Kirkestræde Ludvigsens gyde, idet købmand Bertil Ludvigsen dengang ejede hjørneejendommen (»Apostelgården«), *Burschesgade* som vi træffer omkring 1840, opkaldt efter handelsgartner J. C. Bursche, der ejede store dele af arealet heromkring, og endelig fra samme tid, ganske vist udenfor det gamle byområde *Berthelsensvej* med navn efter værtshusholder Berthelsen, der ejede hjørnet, hvor nu hotel »Westend« ligger.

4) 1630 var broen over Gudenå på sin nuværende plads. *Vestergrave*, der ligger på opfyldt areal og startede som en sti langs Christian III's grav, voksede langsomt op til en gade og var 1630 på det nærmeste bebygget. Det hører til gadens senere forunderlige historie, at den 1804 var byens hurtigste gade (med Østergrave som nr. 2) og at den i 1834 var blevet en hel købmansgade med 13 købmænd og 3 »kræmmere« eller »handlende«. — Men tilbage til 1600-tallet.

Storegade var formentlig fuldt bebygget ca. 1600. Kvarteret her i Storegade og den sydligste del af Vestergrave fik et alvorligt tilbageslag ved en storbrand i 1639, der lagde 12 gårde i ruiner. På byhistorisk arkiv opbevares en Christian III's bibel, der har tilhørt Randerskøbmanden Hans Lauridsen (f. 1575 † 1642). Han har forsynet sin bibel med en del randnoter, og heri

læses bl. a., at der 1639 var en stor ildebrand »ved broen på de Vestre Grave om mandag aften den 2. december«. Hans Lauridsens gård var i sikkerhed, den var sydlig nabo til Middelgade nr. 1 (nu Sparekassens ejendom). Men der brændte altså 12 gårde, og vi kender de brandlidte fra deres ansøgninger til kongen om skattefritagelse på grund af overgået ildsvåde. Mange af dem fik da også forbavsende hurtigt genopbygget.

Arealet fra *Storegade ned til Sønderbro* er opfyldt areal og må have været meget fugtigt, for det varer længe, før bebyggelsen for alvor vover sig herved. De sydlige hjørnegrunde mod Vestergrave og Østergrave var vel bebygget 1630—50, men først omkring 1700 og 1723 blev de sydligste grunde henholdsvis mod vest og øst bebygget med gårde. Ejendommen på vesthjørnet hed »Garvergården« og her boede og virkede garvere i ca. 130 år. De havde syd for broen liggende en vejrmølle til barkmaling. Ejendommen på østhjørnet (hvor nu S. C. Sørensen) hed »Farvergården« og her boede farvere i ca. 100 år. De to gårde med de gamle hyggelige navne dannede et morsomt indkørselsparti til byen fra Sønderbro. Men selve Søndergade virkede ikke imponerende, den var oprindelig og langt op i tiden ubegribelig smal. Navnet Søndergade kendes først fra 1795, tidligere brugtes benævnelsen »ved broen«.

Hjørnet mellem Brødregade og Middelgade nævnes 1637 som »*Paderups hjørne*«. Her er et fornøjeligt eksempel på hvordan gamle navne kan bevares: Niels Paderup omtales ca. 1570 og benævnelsen Paderups hjørne anvendtes endnu almindeligt for 30-40 år siden.

Ved samme tid er andre navne dukket op. Rådhusgyde, nuværende *Rådhusstræde* nævnes først nu, men færdslen har naturligvis gået her meget tidligt. *Provstegade*, der har navn efter den gamle provstegård, der lå nord for Rosengade, er begyndt at blive bebygget på sydsiden, nordsiden, hvor den gamle vold lå, kom noget senere.

Bagergyden, ved Sct. Mortens kirkegårds vestende, vel nok et midlertidigt navn for Vestre Kirkestræde, nævnes 1682 og efter jordskyldbogen 1693 bor »bagerpigerne« her. Så ved man det! Samtidig omtales »Mellem Staldgårdene«, hvorfra *Staldgårdsgade* har sit navn og »bag vognmændene« udenfor voldene i byens vestlige udkant. Den gamle *Smedebakke*, der hvor smedene holdt til — ved Søren Møllersgades skole har fra 1795 helt uhjemlet overtaget navnet »*Vognmandsgade*«.

Et lille århundrede senere dukker Volden op som gadenavn. Det er

Store Voldgade, som er ved at blive bebygget, foreløbig den sydvestlige del. Lille Voldgade omtales 1784. 1767 kommer Ladegårdsgade til, kaldes en overgang Stakkelsgade, nu *Thorsgade*. Det første navn kommer muligt af at her var vej til Dronningborg Slots ladegård, Bjellerup, men hvad skal man stille op med Stakkelsgade og Stakkelsport? Det *kan* være den lidt odieuse klang som ordet ladegård, med ladegårdslemmer, senere fik rundt om i landet, der spiller ind, — men vi har unægtelig aldrig i Randers haft en ladegård i denne forståelse af ordet. Mon man ikke snarere skal lægge mærke til at der i 1865 i Randers tales ikke om »Stakkelsporten«, men om »Stakkeporten«, der betyder en kort port, det samme som vi har i vendingen »en stakket stund«. Det kan være den korte port, der en overgang har givet navn til gaden.

Endelig 1779 Bays nye gade, nuværende *Nygade* (hvis man kan anvende »nuværende« om den sørgelige rest, der er tilbage). Gaden er anlagt ved købmand Niels Rudolphsen Bays foranstaltning, deraf det gamle navn.

Det kan synes en smule uretfærdigt, at *navnet Bay* slet ikke er bevaret i bybilledet i den indre by, — den nuværende »Hans Bays gård« har navn efter en mand, der hvis han var af slægten i hvert fald var det meget langt ude. Slægten Bay i Randers har ellers haft dygtige borgmestre og rådmænd helt tilbage til ca. 1500. Den har gennem årene rummet en række initiativrige og driftige købmænd, i 1768 således 9 købmænd af slægten. Den har virket til byens fremme — en gav byen »den bayske borgerskole« og »den bayske friskole«, én anlagde *Nygade*, én var levende lokalhistoriker og museumsmand og den drivende kraft i bevarelsen af Helligåndshuset — for blot at nævne et par eksempler fra de sidste 200 år.

Selvfølgelig har Dronningborg Slot (nedbrudt ca. 1725) givet genlyd i kvarteret deromkring. *Slotsgade* havde endnu 1755 ikke sit eget navn, idet navnet Brødregade gik igennem helt til Østerport. Men senere hed den altså »Gaden forbi Slotspladsen« eller *Slotsgade*. 1795 møder vi »*Slotsstrædet*«, der løb mellem Slotshaven og Slotsgrunden (altså den vestligste del af nuværende Østervold). I 1821 har vi »*Slotstorvet*«, en lille nordlig del af den senere Frederiksplads og 1830 Slotsalléen, den senere, nu forsvundne *Carolinegade*, opkaldt efter Christian VIII's dronning Caroline Amalie.

På slotshavens grund opstod efterhånden *Frederiksplads*, — også navnet må siges at være opstået efterhånden. Det begyndte som nævnt med Slotstorvet, derefter Slotshavepladsen, Slotspladsen, Det nye Torv, Rugtorvet,

senere en kort tid Fisketorvet, først fra 1835 Frederiksplads, opkaldt efter Frederik VI. De gamle navne dukkede dog fremdeles af og til op. Kært barn har mange navne og nu er »barnet« altså opslugt af Østervold.

Rundt om i byerne skød i 17.—18. århundrede *Skiddenstræderne* op som paddehatte og forandrede for en tid duften af mangt et ældre anstændigt gadenavn.

Her i Randers spillede man på forunderlig måde »Skidtmads« med navnet. Det er først hæftet på Provstestræde, der gav det videre til Apotekerstræde, der fik Skidtmads til at havne i Skinderstræde, hvis nye navn nådigt kaster glemslens slør herover. Det må vel have været folkelunet, der fandt, at nu var da virkelig den gade den værste, og nu den gade og så flyttede navnet. Efter hvad gamle folk fortæller, har man i deres barndom forsøgt at titulere Nygade Skarnstræde.

Op imod år 1800 støder vi på enkelte endnu ikke omtalte gadenavne: *Fabriksstræde*, opkaldt efter den her opførte klædefabrik og *Integade*, rimeligvis en gammel nordlig afgrænsning af kirkegården ved Sct. Mortens kirke og navnet rimeligvis fortolket som »Inte no'en gade«, (den ender som bekendt blindt).

Vi har nævnt 2-3 eksempler på at folkelunet præger gadenavnene: Kerumwieder, Skærigennem og nu Integade. Hugo Mathissen nævner i en af sine bøger, som eksempler på at borgerne med vågent blik fulgte gadernes linie, at man i en anden dansk by havde en »Vommegade« og i Lübeck »den krumme albue«, og han citerer Holbergs Henrik fra »Jacob v. Thyboe«: »Ach, det er forunderligt, Herren ser ud bag til, ligesom han var gjort efter Vimmelskaftet. Herrens rumpe er Amagertorv, faldet i ryggen Vimmel-skaftet«.

Går vi over Fabriksstræde, møder vi på nordre hjørne af Nørrestræde og Nordregrave *Synagogen*, der stod her fra 1858 til 1936, og højere oppe i Nørrestræde (hvor nu skolen ligger) »*Fangegården*«, i kaperkrigen under Napoleonskrigen fængsel for engelske fanger, senere anvendt til stald og fouragebygning for dragonregimentet.

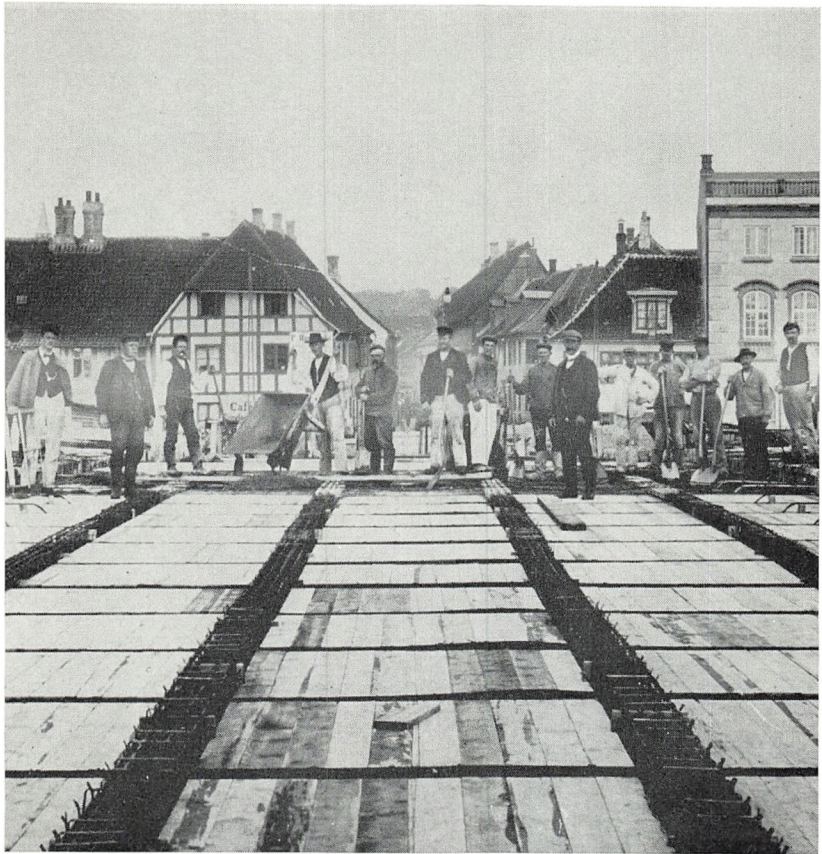
På vestsiden af den gamle voldgrav fra Christian III's tid opstod *von Hattenstræde*, opkaldt efter slægten von Hatten, der ejede hjørnegrunden ved Vestergade. 1830 og senere kaldtes strædet også Krankstuestræde, idet det daværende militære sygehus lå midt i strædets vestside. Bygningen eksisterer endnu som nordlig nabo til von Hattenhus.

For den nordligste del af Østergrave møder vi fra 1795 det pudsige navn *Endeløs*, der naturnødvendigt (folkelunet?) førte til, at den sydligste del af Østergrave senere kaldtes *Endegaden*. Væk er nu både Østergrave og dens ender.

Efter loven af 1868 er det byrådet, der giver gaderne navne. Da torvet foran Helligåndshuset opstod i 1878-79 fik det navnet Nytorv, der i jubilæumsåret 1952 ændredes til *Erik Menveds Plads*. Da der i 1922 foretoges gennembrud af Burschesgade til Torvegade, fik gennembrudsgaden, lidt misvisende navnet *Sct. Mortensgade*. Da der i 1924-25 foretoges »oprydning« i det gamle kvarter ved Snaregade og Torvestræde fik det sidste navnet Klostergade og den nye forbindelse mellem Store- og Lille Voldgade navnet *Borgergade*. Da der endelig i 1956—58 foretoges det store gadegennembrud fra havnen over Frederiksplads til Lille Torv, væsentligt følgende den gamle østre voldgrav fik den nye gade navnet *Østervold*, hvorved de gamle gadenavne Fabriksstræde, Frederiksplads og Carolinegade forsvandt.

Der er forsvundet flere gamle navne end disse og flere er truet, Nygade og Kerveder f. eks. Navnet Provstegade må bevares, selvom Klostergade forlænges til Østervold. Sønderbro har nu igen sit ældgamle navn fra tidernes morgen »Randers bro«.

Det foranstående har formentlig vist, at Randers gennem tiderne har huset mange morsomme og særprægede gadenavne. Vi har en del tilbage og dem bør der værnes om. Myndighederne må forstå både opgaven og ansvaret ved at bevare, hvad vi nu har tilbage.

Randers bro fik sin nuværende plads ca. 1626. Den fik ikke nogen helt fredfyldt tilværelse. Dels var is og storm ofte hård ved den, og dels er den i de senere år ofte ombygget. Billedet her er fra ombygningen 1906—08.

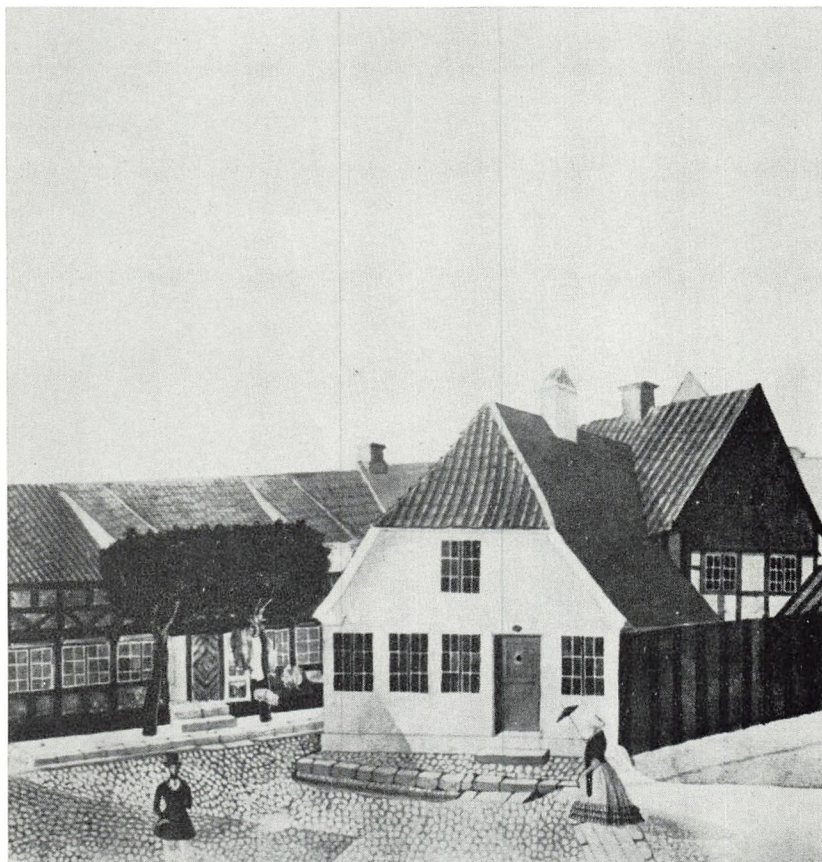
Ved indkørslen til Søndergade lå til højre »Farvergården« og til venstre »Garvergården«. Billedet viser »Farvergården«, opført 1763, beboet af farvere i 75 år. (Nu S. C. Sørensens ejendom.)

Her er »Garvergården« efter L. Schmitt Nielsens maleri. Gården er opført ca. 1760 og har huset garvere i ca. 130 år. Ældre Randersborgere vil kunne huske bindingsværkslængen ved Tørvebryggen.

Østsiden af Storegade omkring 1855. Nærmeste hus er gade-nr. 11, kaldet »Bødkergården«. Det rummer det mest velbevarede gårdinteriør i Randers. Her har været tobaksfabrik, senere overtaget af F. O. Thostrup & Sønner. De følgende huse er ombyggede (i nr. 7 blev for 100 år siden drevet bryggeri); det sidste af dem, gade-nr. 5, var i 1506 den sydligste ejendom i byen.

Hjørnet af Brødregade-Middelgade (kan også ses på forrige billede). Dette morsomme billede er fra ca. 1840. Brødregade til højre, Middelgade til venstre. Bemærk bindingsværkshuset med lindetræer foran - så hyggelige var mange huse. Indtil for 30—40 år siden kaldtes hjørnet Paderups hjørne, et navn, der går tilbage til 1637. En overgang, da her solgtes »Svotpotter«, kaldtes det Pottemagerhjørnet.

Et kikk fra syd op ad Brødregade. Den nærmeste smukke bindingsværksgård, gade-nr. 25, er »Carl Hansens gård«, af den er kun forhuset til Brødregade bevaret, hele det værdifulde gårdinteriør er borte. Gården er fra 1663. Den følgende gård, gade-nr. 23, fra samme tid er desværre faldet for nybygning.

Kik ned ad Vestergrave fra Søndergade. Efter et maleri på blik fra 1870—80. Gården til venstre, gade-nr. 48, er bevaret og ligger nu frit mod Søndergade. Den næste gård, gade-nr. 50, er helt ombygget. Begge gårde er opbygget efter branden her i kvarteret 1639. Går vi videre ned om hjørnet, træffer vi Rosengården.

Vestergade set mod syd. Den dominerende gård, gadenr. 30, er købmand Hans Boyes smukke gård, der desværre er forsvunden. Længere nede til højre ses handskefabrikken, »Kejsergården« og længst nede Rosengården. Et hyggeligt billede af en nu helt forandret gade.

Hestemarked i Middelgade (ca. 1915). På markedsdage så alle byens hovedgader således ud. 6. januar 1923 var der omkring 1300 heste i byens gader. 1925 vedtog byrådet, at hestene skulle væk fra gaderne. Gården til venstre er Bay'ernes gamle slægtsgård (nu Sparekassen for Randers by og omegn).

Gårdinteriør fra Bay'ernes gamle gård, Middelgade nr. 1. Huset til venstre er gadelængen, se forrige billede. Det morsomme ved billedet er, at fliserækken gennem gården er det sidste spor af den Peberslip (pebersvende), som fra ældgammel tid løb fra Middelgade til Brødregade. Ældre Randersborgere vil kunne huske gården med sten-hugger Jensens gravmonumenter.

Hjørnet af Kirkegade (ligeud) og Torvegade (til højre). Hjørneejendommen - nogle husker måske Bachmanns boghandel - er faldet for gadeudvidelse. Til venstre Svaneapoteket med dragonbevogtning udenfor. Billedet er muligt fra Landmandsforsamlingen 1894, da byen havde flere kongelige gæster. På hjørnepladsen stod ret langt op i tiden Gadekilden med det fine vand.

Torvegade set mod Rådhusstræde. Efter akvarel af H. P. Iversen 1883. Tænk, om vi havde dette enestående gadeparti bevaret i dag! Men Løveapoteket, den dominerende gård, blev nedrevet 1893, naboejendommen op til hjørnet af Houmeden (»Ankersønnernes gård« fra 1618) er forlængst ombygget og Blichfelds gård på torvet (bag Niels Ebbesen) faldt 1905 for Handelsbankens nybygning. Løveapoteket var opført 1622 af borgmester Niels Jacobsen, der her havde besøg af Christian IV i 1609. Hans portoverligger er nu anbragt inde i gården. Hele 10 gaslygter kan tælles på billedet, det har nok været byens bedst oplyste kvarter.

Hjørnet Houmeden-Rådhusstrøvet ca. 1907. Hjørneejendommen, der står endnu, er opført omkring 1570 af borgmester Poul Nielsen. Senere ejet af sønnen Peder Rosenørn og 1852—94 af købmand Herman Rohde, fader til den dygtige og flittige Randers-maler Johan Rohde. For ældre Randersfolk vil navnet Arffmann dukke op.

Kereweder (nord for »Jylland«) så for en menneskealder siden således ud. Navnet kendes tilbage til 1682. Nu er omtrent kun gadeskiltet med navnet tilbage. De gamle morsomme boder med deres halvdøre er borte.

Snaregade fra syd før Klostergade blev til. Da fjernedes portbygningen for enden af gaden. Men mange vil huske, hvordan der gennem porten førte en smutvej op til Voldgaden. Og så er det fornøjeligt at huske, at Snaregade før 1450 var et led i den nordlige udkørselsvej fra byen.

von Hattenstræde, væsentlig uforandret. Ligger på voldgraven til den seneste fæstningsvold mod vest. Desværre ser man ikke det militære sygehus, der er bevaret endnu som nabo til von Hattenhus.

Hjørnet af Adelgade (til venstre) og Møllestræde. Bindingsværksgården tilhørte ca. 1875 købmand Paulin Winge. Den er nu faldet for Kroneapoteket.

Det nordlige hjørne af Nørregade og Provstegade. Et hyggeligt maleri af en fin gammel gård, der kan følges tilbage til 1600-tallet. Gård og gade er forlængst ombyggede. Senere kaldtes hjørnebygningen ofte »Sukkerhuset«.

Ikke det prangende, men en typisk provinsgade-idyl fra slutningen af 1700-tallet. Og så fandtes her dog perler, ikke blot byens ældste bindingsværkshus fra ca. 1540, der står endnu, men f.eks. også klokkestøber Reimers gård, nu nedrevet og erstattet med Junchers parkeringsplads.

Rådhuset for godt 100 år siden. Ingen Niels Ebbesen, men dragonvagten og et fornøjeligt lille kik på daltidens torvehandel med jydepotterne i forgrunden.

Ca. 50 år senere. Niels Ebbesen er ankommet og hestedroskerne er kørt op.

Rådhusstræde. Akvarel 1883 af H. P. Iversen. Lidt vanskeligt at orientere sig. Bygningerne for enden af gaden er ved indgangen til Houmeden.

Sidste hus i gadebilledet er Rådhusets sidebygning. Til venstre i forgrunden hjørnet af Brødregade.

Slotsgade. Til venstre Helenestræde. Smuk gammel bindingsværksgård, der desværre nedbrændte i besættelsestiden.

Fra Slotsgades nordside. Det lille bindingsværkshus længst til venstre har formentlig rummet en af byens seneste hestemøller (nedrevet 1882). I det dominerende hus havde P. W. Winge rebslæerforretning. Bygningen blev nedrevet, da Chr. Boldsens ejendom opførtes 1883, og denne sidste ejendom er nu nedrevet ved gennembruddet af Østervold.

Denne befolkede gade er Ladegårdsgade ca. 1870 (nu Thorsgade). Til venstre lå det mærkelige lille Dronningborg tinghus, der senere blev accisebod. Til højre købmand Blæhrs bindingsværksgård.

Frederiksplads har haft mange forskellige navne. Billedet her er fra ca. 1905, da navnet var Fisketorvet. I baggrunden ses Boldsens ejendom.

Østergrave. Denne gamle stump af fæstningsværkerne forsvandt sammen med Frederiksplads. Det var igen et gadebillede fra 17—1800-tallet, som blev visket ud.

Randers-maleren Johan Rohdes maleri fra Randers havn
ca. 1906.

RANDERS BYHISTORISKE ARKIV

er oprettet 1954. Det råder over 2 hyggelige stuer i rådhusets stueetage. Arkivet er åbent klokken 9 - 12 alle dage undtagen søndag og mandag. — *Alle er særdeles velkomne til at aflægge besøg.* — Arkivets samlinger omfatter billeder af gader og huse og prospekter af byen samt enkeltbilleder og gruppebilleder af Randersborgere. Desuden gamle dokumenter, erindringer, fortællinger med videre om Randers. — Samtlige billeder i denne bog findes på byhistorisk arkiv.